

Anadoluculuk

Anadoluculuk siyasi, felsefi ve sosyolojik açımları bulunan bir düşünce hareketidir. Bu hareket üç tarz-ı siyasetin geçerliliğini yitirdiği, siyasal ve zihinsel inkıpların hızlı ve radikal biçimde yaşandığı bir süreçte doğmuştur. Anadolu düşünüşte milliyetçilik toprak üzerinden kurgulanıp hayali olmaktan uzak bir aksiyon haline getirilmeye çalışılmıştır. Anadolu coğrafyası ile sınırlı bir milliyetçilik anlayışı ortaya koyularak genç cumhuriyete rehberlik etme arzusunda olunmuştur. Bu bağlamda tarih, vatan, ulus, kimlik gibi kavramlar yeniden belirlenerek tanımlanmıştır. Anadolu düşün adamları savunmacı bir refleks ve teritoryal bir yaklaşımla tarihi, edebiyatı, dili, kültürü, ahlakı, sanatı ve iktisadiyla Anadolu üzerinden yeni bir ulus var edip ülkeyi kalkındırma gayesi taşımıştır.

Anadolucu hareket düşünsel olarak sistemli bir biçimde ileri sürülmezden evvel Anadolu, sembolik olarak Osmanlı hanedanına yönelik muhalif bir duruşu temsil etmiştir. Bu tavır ilk kez Anadolu halkının kaderine terk edilmişliğine ve ezilmişliğine dikkat çeken süreli yayınlarda kendini göstermiştir. Anadolu tasavvura dair ilk izlere 1902 yılında Süleyman Vahid, 1908 yılında Mehmed Burhaneddin, 1909 yılında Markar Markaryan ve 1911 yılında Haydar Rüşdü tarafından çıkarılmaya başlanan gazetelerde denk gelmektedir. Bir sonraki evrede Anadolu düşüncesinin derinlik kazanıp geliştirildiği mahfil mecmualar olmuştur. Nitekim **Anadoluculuk** 1911 yılında Nüzhet Sabit'in yazılarının bulunduğu Vazife mecmuası, 1913 yılında yayın hayatına atılan Musa Kazım, Mehmed Şemseddin (Günaltay) ve Halim Sabit (Şibay)'in yazılarının yer aldığı İslam Mecmuası, 1921 yılında Yahya Kemal'in etkili olduğu Dergâh mecmuası, 1924 yılında Mehmed Halid'in ilk defa Anadoluçuluğu ilan ettiği **Anadolu Mecmuası** ile 1922 yılında Ankara'da İbrahim Turgut'un çıkardığı Anadolu Duygusu mecmuası gibi süreli yayınlarda olgunlaştırılıp sistematik bir düşünce haline getirilmiştir.

Süreli yayın dünyasında yaşanan bu hareketliliğin karşılık bulduğu bir diğer mecra da Türk Ocağı çevresi olmuştur. Balkan Savaşları sonrasında ocak çevresinde, başlarda örgütlü bir görünüm arz etmeyen ancak sonraları Türkiyacılık olarak adlandırılacak, Turancılık karşıtı bir eğilim belirmeye başlamıştır. Bu oluşum, İttihat ve Terakki iktidarının Turancı milliyetçiliği politik bir enstrüman olarak benimsemesi sonucu ortaya çıkmıştır. 1914 yılında Türk Ocağı'nın ilk başkanı Ahmed Ferid (Tek) Nevsal-i Milli'de yayımlanan bir yazısında iktidarın yayılmacı amaç güden bu politikasını açıktan eleştirmiştir. Mehmed Necib (Türkçü) de 1915 yılında İzmir Türk Ocağı'nda Turancılık ile Türkiyacılık taraftarları arasında yaşanacak tartışmanın fitilini ateşlemiştir. Bu fikir ayrılığı, Türk Ocağı'nın 1918 yılındaki kongresinde ocağın faaliyet sahasını Turancı çizgiden Türkiyecî çizgiye indirgemek isteyen teklifle derinleşmiş, neticede uzun ve gergin tartışmalar sonrasında Türkiyacılık görüşü Türkçülerin sert tepkileri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Ancak bu olayın üzerinden çok geçmeden siyasi coğrafyanın hızla daralmaya başlaması karşısında Meclis-i Mebûsan tarafından kabul edilen Misak-ı Milli Anadolu düşünceye teveccühü artırmıştır. Esasen uzun ve yıpratıcı savaşların getirdiği siyasi, iktisadi, içtimai buhranlar ile insan ve toprak kayıpları artık, öze Anadolu'ya dönmeyi bir mecburiyet haline getirmişti. Anadoluçular bu çalkantılı süreçte maddi ve manevi bütün gücün, elde kalan Anadolu için kullanılması gerektiğini dile getirerek realist bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Anadoluculuk İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlılık, İslamcılık, Turancılık ve Batıcılık düşünceleri arasında soyut kavramlar üzerinden süregiden çekişmeler karşısında somut gerçeklik üzerinden hareket eden bir tepki hareketi olarak gelişim göstermiştir. Bu tepki dönemin ana fikir akımlarının vatan ve ulus kavramlarına yüklediği anlamlara düşünsel bir karşı çıkışla başlamıştır. Anadoluçulara göre Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılık düşünceleri müşterek bir

vatanı işaret etmediği gibi ulusal bir birlik yaratmaktan da uzaktı. [Anadoluculuk](#) bu üç cereyanın soyut tasavvurları karşısında gerçekçi bir yaklaşımla sınırları tarihsel süreç içerisinde çizilmiş somut bir vatan üzerinde tarih, dil, edebiyat gibi kültürel öğeler üzerinden müşterek birliktelikte buluşan insanların oluşturduğu bir ulus tasarımı teklifinde bulunmuştur.

Bu teritoryal yaklaşımda milliyetçiliğin ön şartını, ırk birliğinin değil; sınırları belirli bir coğrafyanın oluşturabileceği düşüncesi ileri sürülüp milliyetçilik anlayışında kapsam ve biçim değişimine gidilmiştir. Bir tür toprak milliyetçiliğinin peşinde olan Anadolucular aradıkları mayayı uzak Asya ya da ümmet coğrafyasında değil Anadolu'da bulmuştur. Bu çerçevede yayılcı olmaktan ziyade savunmaya dayalı bir yorumla milliyetçiliğin faaliyet alanı Anadolu ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu istikamette, yerli ve yurtsever bir duyuşla bütün dikkatler Anadolu coğrafyasına çekilerek dönemin Turancılık ya da İslamcılık akımlarının sınırsız gibi görünen arzuları dizginlenmek istenmiştir.

Anadolucular ulusal birlikteliği sağlamanın yolunu pozitvizmin etnik milliyetçiliği yerine Bergson metafiziğinde aramıştır. Bergsoncu yaklaşımın manevi ve ruhi kuvvete dayalı yeni hayat hamlesi kavrayışı Anadoluculuğun felsefi temelinde önemli bir yere sahiptir. Anadolu düşünce sisteminde ulusal bağımsızlık mücadelesinin başarısı mistik bir anlayışla kemiyete karşı keyfiyete yani mekanik güçlerin üstünlüğüne karşı Anadolu insanının ruhundaki yaratıcı hamleye bağlanmıştır.

Anadolucular İbn Haldun'un düşüncelerine benzer biçimde bir milletin sosyal ve iktisadi hususiyetlerinin yani karakterinin oluşumunda coğrafyanın önemli bir rol oynadığına inanırlar. Anadolucular için coğrafya, milleti oluşturan ve millete aidiyeti belirleyen bir işleve sahiptir. Celal Nuri (İleri) Fransız düşünür Hippolyte Taine'in muhit, ırk ve zaman teorisi bağlamında toprak ve millet arasındaki ilişkiye dikkat çekerken Yahya Kemal Fransız tarihçi ve milliyetçilerinden Jules Michelet, Albert Sorel, Fustel de Coulanges ve Camille Jullian'dan etkilenecek coğrafyayı esas alan bir milliyetçilik anlayışının tohumunu atmıştır. Celal Nuri Anadolu'ya gelen Türklerin, ırki özelliklerini korumakla birlikte yeni vatanlarında Orta Asya'daki Türklerden ayrı bir millet haline geldiklerini ileri sürerken Yahya Kemal Fransızlar için söylenen Fransız milletini, bin yılda Fransa'nın toprağı yarattı şiarından hareketle Anadolu toprağının 1071 yılı sonrasında Türk milletini yarattığı fikrini ortaya atmıştır.

Fransız dilbilimcisi Henri Lichtenberger'in Richard Wagner, Poète et Penseur adlı eserinden esinlenerek 1919 yılında [Anadoluculuk](#) fikrini ileri sürmeye başladığını belirten Hilmi Ziya, Reşat Kayı ile birlikte el yazması olarak Anadolu isimli on iki sayılık bir dergi çıkarmış ve buna ilave olarak Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri adlı yayımlanmamış bir eser kaleme almıştır. Hilmi Ziya, İslam tarihi üzerinde çalışırken Anadolu tarihine yönelerek bu harekete önderlik etmeye başlayan Mükrimin Halil ile kültürel bir hareket olmaktan çıkan Anadoluculuğun yarı siyasi bir şekil alarak belirli çevrelerde bir ideoloji haline getirildiğini ileri sürmüştür. Hilmi Ziya'ya göre bu hareket daha doğuş aşamasında dayandırılacağı temel kıstasların belirlenmesinde ortaya çıkan ihtilaf nedeniyle fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi Anadolu'yu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören kültürcü [Anadoluculuk](#), ikincisi ona siyasi ve fiilî bir şekil vermek isteyen ideolojik [Anadoluculuktu](#). Bu ikincisi Monroe'nin Amerika Amerikalılarından düsturunu örnek alıyordu. Hilmi Ziya, tarih şuuru oluşturmak için kültürcü bir çizgide halk bilimi öğeleri olan efsaneler ve geleneklere yönelirken Mükrimin Halil, Anadoluculuğa milliyetçilik temelinde siyasi bir şekil vermek istemiştir.

Anadoluculuğun tarihsel seyrinde homojen bir yapı görülmez. Eklektik bir yapıda gelişim gösteren [Anadoluculuk](#) ilkin karşı çıktığı fakat sonra ironik bir biçimde uzlaşa arayışına girdiği Tanzimat sonrası fikir hareketlerinden beslenip kendi

içinde evrimleşerek farklı kollara ayrılmıştır. Bu ayrışmalar zamanın ve mekânın odağına Anadolu'yu yerleştiren farklı tonlarda, zengin bir Anadolu düşünce dünyasının oluşumunu sağlamıştır. [Anadoluculuk](#); milliyetçiliği, İslam'ı ve hümanizmi referans alan üç ana yorum üzerinden ileri sürülmüştür.

Milliyetçi eğilimin ağır bastığı yorumda Anadolu'da yaşayan Türklerin diğer coğrafyalardaki Türklerden hem tarihsel hem de kültürel olarak farklı bir kimliği temsil ettiği varsayılmıştır. Harsça müşterek olsalar da müşterek vatanda buluşamayanlar aynı milletten sayılmamıştır. Milleti oluşturabilmek için aynı toprak üzerinde, aynı tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda 1071 yılından önce Türklerin göçer tayfalar halinde yaşam sürdüğü ileri sürülerek gerçek Türk kültürünün ve milletin ancak Anadolu'ya yerleşim ile meydana çıktığı düşüncesi savunulmuştur. Arkaik Anadolu halkları bu kurguya dâhil edilmemiştir. Yahya Kemal Beyatlı, Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil Yınanç, Remzi Oğuz Arık milliyetçi Anadolu yorumunun önde gelen isimleri olmuştur.

İslami motiflerin öne çıktığı Anadolu yorumunda coğrafyanın manevi gücüne vurgu yapılarak yerleşik olma durumunun ırkı millete dönüştürdüğü iddia edilmiştir. Yaşam sürülen toprağın toplumsal normları oluşturduğu, bu normların yansımaları olan ahlaki değerlerin de mekânı kutsallaştırarak vatan haline dönüştürdüğü savunulmuştur. Bu düşünceyle Türk tarihi 1071 yılında Anadolu'ya Müslüman kimliği ile gelen Türkmenlerle başlatılmıştır. Milliyetçilik; din ve gelenek ekseninde yorumlanarak muhafazakâr bir eğilim ortaya konulmuştur. Anadolu'nun otokton halkları ile ilkin bir kaynaşma yaşandığı kabul edilse de sonraları bu düşünceden vazgeçilmiştir. Bu hizbin önde gelen isimlerinden olan Nurettin Topçu Anadoluculuğu Hareket dergisinde -kimi zaman Marksist çözümleme yöntemlerini de kullanarak- İslami ve mistik bir açıdan ele almıştır.

Milliyetçi ve muhafazakâr eğilimlerle organik bir bağı bulunmayan hümanist yorumda ise en eskiden şimdiye, Anadolu'da hayat bulmuş bütün toplumların Anadolu medeniyetinin bir parçası olduğu ileri sürülmüştür. Bu yorumda etnik ve dinsel birlikteliklerin üzerinde Anadolu insanını merkeze alan alışlagelmişin dışında ayrıksı bir ulus tasarımı ortaya konulmuştur. Türk tarihinin ve kültürünün kökenlerinin sadece Anadolu'da aranması gerektiği fikri savunulmuştur. Anadolu'ya gelen Türklerin yerli halk ile kaynaşarak Anadolulu olup başka türlü bir Türk ve Müslüman olduğu kabul edilmiştir. Batılılaşmaya farklı bir pencereden bakılarak Batı medeniyetini ileri konuma taşıyan akılcılığın ve bilimselliğin kaynağının Anadolu'da olduğu ve dolayısıyla kalkınmanın temellerinin bu özde aranması gerektiğine odaklanılmıştır. Bu yorumda Anadolu'nun tarihsel birikimi ve kültürel zenginliği üzerinden bir yurttaş ulusçuluğu yaratılmaya çalışılmıştır. Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol, Nurullah Ataç, Melih Cevdet Anday gibi isimler bu yorumun başlıca temsilcileri olmuştur.

[Anadoluculuk](#) birçok şair ve yazar tarafından benimsenmiş ve edebî eserlerde işlenmiştir. Edebiyat tarihinde bu fikir akımının etkisiyle memleketçi-Anadolucu bir edebiyat anlayışı görülmeye başlanmıştır. Bu edebî anlayışta yıllarca ihmal edilen Anadolu'nun keşfedilme sürecini izlemek mümkündür. Anadolu düşünce izleği Dönüm, Çığır, Ülkü, Hareket, Dikmen, Millet, Bizim Türkiye, Ölçü ve Yol gibi süreli yayınlardan takip edilebilir. Bu yayınlarda vatan, millet, milliyetçilik, tarih, coğrafya, dil, edebiyat, eğitim, köy, ziraat, ekonomi, muhafazakârlık, yerlilik, devletçilik, kooperatifçilik, teknik, sanayileşme gibi konularda sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Mümtaz Turhan ve Mehmet Kaplan yazınsal alanda Anadolu hareketinin ilerleyen yıllardaki önemli isimleri olmuştur. Anadolucular siyasi bir yol izlemektense fikirlerini kültür, bilim ve sanat yolu ile yaymayı tercih etmiştir. Sadece Remzi Oğuz, 1952 yılında Türkiye Köylü Partisi'ni kurarak Anadolu fikirlerini siyasi platforma taşımıştır. Anadoluculuğa dair son belirgin izler Turgut Özal'a atfedilen 1988 tarihli La Turquie en Europe adlı

eserde görülür.

Toprak ile ulusun beraber kutsanması üzerine inşa edilen Anadolu düşünce mistisizmin ve romantizmin etkisinde kalmakla birlikte ironik bir şekilde somut veriler üzerinden hareket ederek çoğunlukla realist bazen de seküler bir seyir izlemiştir. Bütün Anadolu yorumlarında Türk etnisitesi bir üst kimlik olarak tanınır. Ancak Anadoluocuların kimlik arayışında jenealojik (soy bilimsel) araştırmalara yer yoktur. Anadoluocular etnik bir kimliğin mutlak hâkimiyetinden ziyade yerli bir kimliğin peşinde olmuştur. Bu bağlamda Anadoluocular için köy ve köylü önemli bir konu başlığıdır. Nitekim Anadolu akımının bütün sürümlerinin merkezinde köy ve köylünün bulunduğu ziraata dayalı ulusal kalkınma modeli yer alır. Anadoluocuların köycülüğü bazen pozitivist bir kavrayışla kapitalizme karşı devletçi bir ekonomi modelini sunarken bazen de köylünün ahlaki değerlerini öne çıkaran ruhçu bir tavır olarak belirir. John Dewey'in eğitim alanında pragmatik bilgiye ağırlık verilmesi gerektiği hususundaki görüşlerine hak veren Anadoluocular -her ne kadar ileride bazı yönlerine itiraz etseler de- 1930'larda köy okullarının açılması söz konusu olduğunda bu teklifi desteklemişlerdir. Bu ilk kuşak Anadoluoculardan farklı olarak 1940'larda Köy Enstitüleri faaliyete geçirilince hümanist eğilimin temsilcileri düşüncelerini bu okullar üzerinden deneyimleme fırsatını yakalamıştır.

Anadoluculuk, ulus devletler çağında teritoryal bir milliyetçilik söylemidir. Egemenliğin coğrafi gerçekliğe göre şekil alması gerektiği düşüncesinden hareketle Anadolu'ya odaklanarak Milli Mücadele'nin yanında mevzi tutan Anadolu düşünürler, cumhuriyetin ilanı sonrasında yeni rejime kendi düşünceleri doğrultusunda etki edemediklerinden, kısmen muhalif bir tavır içerisine girerek gelenekçi ve muhafazakâr bir yönelimle kendi düşünsel dünyalarına çekilip tarihsel ve kültürel bağlama indirgenmiş mistik bir milliyetçiliğin müdafilerine dönüşmüştür.

Coğrafyanın, siyaseti ve kimliği belirlediği toprağa dayalı ulus ve ulusçuluk anlayışı üzerinde yükselen Anadolu hareket pragmatik ve eklektik esnekliği ile yirminci yüzyıl Türk düşünce ve siyasi hayatının çeşitli platformlarında gerek düşünsel gerekse de ideolojik olarak makul bir seçenek olarak algılanıp popülaritesini canlı tutmayı başarmıştır. Bununla birlikte konjonktürel dönüşüme hem paralel hem de alternatif bir düşünüş olarak hiçbir zaman güçlü bir siyasi kimlik haline dönüşmemiş ve daha çok kültürel bir hareket olarak yerini muhafaza etmiştir.

Fuat HACISALİHOĞLU

KAYNAKÇA

Araştırma Eserler

AKYILDIZ, Kaya, "Mavi Anadoluçuluk", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık**, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 465-481.

ATABAY, Mithat, "Anadoluçuluk", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik**, C 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 515-532.

BAYRAKTAR, Levent, "Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk", **Felsefe Dünyası**, S 49, Ankara 2009, s. 69-80.

ÇINAR, Metin, **Anadoluçuluk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

DEREN, Seçil, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik**, C 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 533-540.

HACISALİHOĞLU, Fuat, "Teritoryal Tarihyazımı Bağlamında Anadolu Tarih Tezleri", **Türk Tarihçiliğinde**

Tezler/Teoriler, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 49-82.

KORKMAZ, Tuğrul, **Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk**, Binyıl Yayınevi, Ankara 2016.

PAKİŞ, Ahmet, **Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluçuluk Hareketi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.

TONGA, Necati, "Anadolu Mecmuası (1924-1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme", **Türk Yurdu**, C 31, S 285, Ankara 2011, s. 138-141.

TOPÇU, Ümmühan Bilgin, **Anadoluçuluk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1999.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Selçuk Yayınları, Konya 1966.

ÜSTEL, Füsün, "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu", **Tarih ve Toplum**, C 19, S 109, İstanbul 1993, s. 51-55.

YILDIRIM, Emre, **Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluçuluk Hareketi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadoluculuk/?pdf=6086> adresinden erişilmiştir